

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 35.073.534:303.42:316.77

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-3/31>**Бондаренко І. С.**

Запорізький національний університет

ПРИКЛАДНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОКУСІ МЕТОДОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ІНЖИНІРИНГУ

У статті схарактеризовано основні підходи до тлумачення понять «прикладні комунікаційні технології», «соціальний інжиніринг». Авторка вдається до порівняльного вивчення методологічних систем аналізу соціальних комунікацій і комунікаційних технологій у світовій та вітчизняній науці.

У процесі дослідження виявлено спроби штучного перенесення науковцями тезаурусу інженерії у термінологічне поле соціогуманітаристики. Фахівчиня пропонує критичний погляд на використання концепту «соціальний інжиніринг» в науці про соціальні комунікації.

Вдаючись до історіографії зазначеної проблематики, авторка окреслює декілька інтерпретаційних систем конструктів «прикладні комунікаційні технології», «соціальний інжиніринг» і доходить висновку, що спільним знаменником інженерії й суспільних наук є технологія як оптимальний, апробований тисячолітнім досвідом людства алгоритм перетворення соціальних об'єктів.

Дослідниця доводить, що українські вчені в галузі суспільствознавства й гуманітарних наук намагаються віднайти модернізовані сценарії методологічної обробки соціальних фактів, пропонуючи часом спірні з погляду дисциплінарної стрункості й коректності проекти. Водночас авторка вважає, що переведення науки про соціальні комунікації у площину соціального інжинірингу (у його точному історичному значенні) є проблематичним кроком, оскільки ця прикладна платформа не володіє необхідним методологічним ресурсом.

Фахівчиня пропонує застосовувати в науці про соціальні комунікації термін «технологія» в його усталеному значенні як вивчення й розумну трансформацію природного, інженерно-сконструйованого або концептуального світу, що зумовлює створення або удосконалення суспільно-значущих / корисних методів, інструментів або продуктів. Конструкт «технологія» означає прикладне використання наукових принципів, а його задіяння і вивчення в науці про соціальні комунікації автоматично переводить її до сфери прикладного знання.

Ключові слова: соціальний інжиніринг, соціальні комунікації, прикладні комунікаційні технології, методологія, комунікаційний інжиніринг.

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у світовій науці формуються особливі запити до соціогуманітарного знання. Машинна ера з її спрямованістю на прогрес і постійну трансформацію соціальних інститутів вимагала прикладного спрямування гуманітаристики. Віднині розбудова держави й усіх суспільних систем мислилася процесом, що мусить відображати й наслідувати механіку інженерної конструкції. У перших концепціях філософії техніки соціум, як і машина, розчленовувався на деталі, піддавався ремонту й правилам раціональної експлуатації. Наслідки Першої світової війни вплинули на «кабінетний» статус соціальних наук.

Суспільствознавці мали ефективно вирішувати нагальні проблеми глобальної кризи. Це вимагало від вчених застосовувати спеціальні програми й алгоритми до реальних соціальних фактів, діяти у команді фахівців різного професійного спрямування, працювати у жорсткому режимі звітності і результативності. Технократична модель нового суспільства спричинила технічний аспект гуманітарних наук, актуалізувавши в їх науковому полі концепт «технологія».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування нової методологічної парадигми соціальних комунікацій неодноразово ставала предметом вивчення у працях М. Бутиріної,

В. Корнєєва, Г. Почепцова, В. Різуна, М. Хилька, О. Холода, Є. Цимбаленка та інших.

Нині питання вироблення ефективних наукових підходів до явищ комунікації є центральним завданням не лише вітчизняної, а й світової науки про комунікації. Цей аспект наукового пошуку дуже зримо означила датська медіафахівчиня Л. Філліпс, акцентуючи увагу на питанні маргіналізації студій комунікацій у європейському дослідницькому й освітньому ландшафтах [8].

С. Авербек-Літц, М. Льобліх, Дж. Корнер, П. Саймонсон, Д. Парк вказують на відсутність універсальної методологічної системи дослідження сучасних комунікаційних технологій і новітніх медіа.

Постановка завдання. Наука про соціальні комунікації поряд з інженерією, медициною, педагогікою належить до групи прикладного знання, орієнтованого на практичний результат, на вироблення ефективних технологій поступальної динаміки суспільства. Саме тому з початку ХХ ст. інженерна термінологія стає частиною категоріального апарату гуманітарних наук.

У світових і вітчизняних суспільствознавчих концепціях наявні спроби як штучного перенесення тезаурусу інженерії, так і поміркованого використання поняттєвих конструктів цієї галузі інтелектуальної діяльності. Спільним знаменником інженерії й суспільних наук є технологія як оптимальний, апробований тисячолітнім досвідом людства алгоритм перетворення соціальних об'єктів.

Принциповою позицією нашого дослідження є твердження щодо соціальнокомунікаційного, а не суто технічного статусу феномену технології: суспільні практики людини, акумульовані у знанні, передавалися із покоління в покоління за допомогою актуальних для певної епохи й культури засобів комунікації. Зрештою цей комунікаційний трансфер зумовив поступальний розвиток цивілізації. Тому уможливлення будь-якої «матеріальної» технології відбулося через компактні й найбільш переконливі системи передачі інформації. Слід визнати, що популяризація поняття «технологія» сталася в лоні технічної науки на початку ХVІІІ ст., і лише всередині ХХ ст. цей термін почав використовуватися стосовно масових комунікаційних процесів.

Метою дослідження є визначення оптимальної моделі наукового аналізу соціальнокомунікаційних технологій, а також вивчення світового досвіду кваліфікації базових категорій соціальних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Дотепер методологія соціоінженерного знання перебуває у стані розробки, визнання його автономного наукового статусу. Цю ситуацію можна пояснити складнощами верифікації об'єкта дослідження – динамічної суспільної тканини, неоднозначним бекграундом впровадження соціоінженерних проєктів у практику державотворення низки тоталітарних країн, а також процесами становлення й оформлення теоретичної парадигми.

Останнє десятиліття у вітчизняній науці про соціальні комунікації відбувається активний пошук методології дослідження комунікаційних технологій. СКТ постають тією науковою категорією, яка дотепер не має не тільки стабільної дефініції, а й усталеної норми написання.

Своєрідним методологічним проривом у вивченні проблематики соціальних комунікацій і соціально-комунікаційних технологій є концепція В. Різуна, яка автоматично відносить ці поняття до сфери соціального інжинірингу. Учений запропонував логічну й обґрунтовану методологічну матрицю подальших наукових досліджень, у якій представлена чітко вибудована система взаємозв'язку ключових конструктів теорії – «технологія», «соціальні комунікації», «соціально-комунікаційні технології», «соціальний інжиніринг». Показово, що ці операційні одиниці концепції взаємодоповнюють одна одну у різних комбінаціях і послідовностях, демонструючи не лише історичну динаміку їх наукового осягнення, а й цивілізаційний поступ практичного освоєння людиною світу.

В. Різун висунув перед науковою спільнотою принципову тезу: соціальні комунікації належать до сфери інженерних учень – тієї репродуктивної системи, яка інтегрує накопичені наукою знання у реалізацію конкретних проєктів розбудови суспільства. На наш погляд, досліднику вдалося сміливо розірвати зв'язок професійної інформаційної діяльності з філологією, що зумовлювала наукову камерність цих практично орієнтованих дисциплін, та розширити їх межі й можливості до рівня важливих систем соціальної організації й управління суспільством.

В. Різун називає соціальні комунікації штучними артефактами й системно організованими технологіями, а працівників у галузі інформаційної діяльності – «комун технологіями» й «соціальними інженерами». Автор пояснює механізм технологічно орієнтованої соціальної комунікації, який передбачає професійну підготовку майбутнього фахівця, уміння працювати з технологічною

системою комунікації, навички раціонального використання інформаційних ресурсів.

Усі ці моменти, на думку дослідника, зводять процес впорядкованої комунікаційної взаємодії різноманітних соціальних суб'єктів до технічно орієнтованої інженерної справи. У цьому контексті В. Різун подає таке визначення комунікаційних технологій: «соціологізовані способи і процеси передачі відомостей, знань» [3, с. 13]. В іншій роботі учений говорить про технології масово-комунікаційного впливу, які залежно від державно-політичної влади можуть поділятися на імперативно-індоктринальні технології та сугестивно-маніпуляційні технології [2, с. 50].

У розрізі таких потрактувань соціально-комунікаційних технологій принагідно згадати концепцію О. Холода, який подав найбільш «розтиражоване» у вітчизняній науці про соціальні комунікації визначення СКТ як «системи маніпулятивних дій-комплексів, спрямованих на зміну поведінки соціуму» [5, с. 8].

Дослідник розробив структуровану методологічну модель комунікаційних технологій і типологізував їх за критеріями маніпулятивності на технології мутації і технології інмутації. Ця лаконічна класифікація комунікаційних технологій, на наш погляд, врахувала лише один важливий параметр їх трансформаційного потенціалу – поведінку соціуму, зміна якої відбувається у перспективному плані, що не піддається точному й своєчасному вимірюванню, як того вимагає технологічний підхід. Тому цей типологічний критерій можна доповнити такими важливими показниками масово-інформаційної діяльності як «громадська думка», «масова свідомість».

Слід зауважити, що в умовах інформаційного суспільства явище соціальних комунікацій постає дуже складним і багатовимірним поняттям. У сучасній світовій динаміці цілеспрямовані комунікаційні операції є наскрізним елементом усіх суспільних процесів, тому їх опис, систематизація й розробка технологічного паспорту є надважким науковим завданням.

Українська політологиня Л. Климанська, досліджуючи соціально-комунікативні технології проектування політичної реальності й демократичних ініціатив, висловлює думку про те, що вивчення зазначеної проблематики потребує належного наукового забезпечення та «знання методологічних засад систем управління у суспільстві» [1, с. 8].

Авторка підкреслює, ця методологія мусить бути мультидисциплінарною студією, яка об'єднує

зусилля фахівців у галузі соціології, політології, політичних психологів і комунікативістів, слухно припускаючи, що «саме цим спеціалістам і має належати ініціатива в об'єднанні усіх зусиль науковців» [1, с. 8].

Сучасна наука про соціальні комунікації перебуває у стадії накопичення того методологічного «капіталу», який уможливить всебічне вивчення ролі СК у модерних управлінських парадигмах. Історія розвитку соціальних комунікацій демонструє найбільш ефективні способи, засоби й техніки інформаційного впливу, до яких на різних етапах цивілізаційного поступу вдаються суб'єкти соціальної інженерії. До таких СКТ належить пропаганда, реклама, паблік рилейшнз, спічрайтинг, іміджмейкінг, які стали предметом пильної уваги науковців лише у ХХ ст.

Нині людство оперує новими цифровими технологіями, які не лише впливають на процеси формування громадської думки, а й модифікують межі географічного і соціального простору, змінюють особистісний статус самої людини. Попри інтенсивний розвиток ІТ-технологій та їх вплив на світову економіку, індивід залишається комунікаційно-вразливою й інформаційно-незахищеною істотою. Про це красномовно засвідчили панічні настрої населення планети під час пандемії COVID-19.

Інформаційна складність і технологічна багатшаровість соціальних комунікацій зумовлюють постійний пошук оптимальної методологічної парадигми тлумачення її фактів. О. Холод, як і Г. Почепцов, В. Різун, вважає найбільш адаптованою до розуміння сучасних комунікаційних реалій теоретико-методологічну платформу соціального «СІ-аналізу» (соціально-інженерного аналізу).

Наша стратегія вивчення формування концепту «соціальний інжиніринг» у світовій науці і дискурсі соціальних комунікацій вказує на відсутність методологічної бази вказаного напрямку. У сучасній філософії цей термін метафорично використовується на позначення суспільних експериментів низки тоталітарних країн ХХ ст. – нацистської Німеччини, СРСР, Італії, Китаю, Туреччини періоду правління молодотурків.

Західноєвропейські учені пов'язують вказаний конструкт із ефективними суспільно-економічними реформами, які відбулися в деяких державах напередодні або після Другої світової війни. У радянському, а згодом у російському суспільствознавстві соціальну інженерію тлумачать у контексті так званої «заводської» / виробничої

соціології. Тому стверджуємо, що сучасна наука не виробила цілісної теоретико-методологічної концепції соціального інжинірингу.

О. Холод окреслює «триєдиний комплекс соціальної інженерії» [7, с. 34; 6, с. 214], який передбачає ідентифікацію існуючих моделей соціальної активності, створення її нової, більш якісної моделі та її прагматизацію [7, с. 34; 6, с. 214], що є авторською концепцією оформлення науки про соціальні комунікації як прикладної галузі знань.

Описана методологічна комбінація дослідження феномена соціальних комунікацій немає нічого спільного з теоріями наукового менеджменту Ф. Тейлора, наукової організації праці радянських соціологів, психотехніки В. Штерна та Г. Мюнстерберга, управлінських практик Я. ван Маркена й Г. Форда, що склали історичну основу соціального інжинірингу. Щоправда О. Холод розглядає соціальний інжиніринг як мистецтво (управління суспільством), учення (науку про управління суспільством), методологію (шляхи, засоби аналізу управління суспільством) [6, с. 221].

У цій теорії концепт «соціальна інженерія» постає універсальною, інтегральною категорією, яка об'єднує зусилля науковців у продукуванні знання про соціальні комунікації та їх впровадження у конкретну професійну діяльність медіафахівців з метою раціонального управління суспільством.

Вважаємо, що наукова історія соціальної інженерії, яка складалася в технократичних реаліях індустріальної епохи, не може стати всеосяжним методологічним підґрунтям для вивчення сучасних соціально-комунікаційних процесів. Так, Дж. Суссман слушно зауважує, що на початку ХХ ст. «інженери-менеджери звернули свою увагу на соціальну інженерію фабричного працівника. Спеціалісти у галузі «наукового менеджменту» провели дослідження часу та рухів кваліфікованих робітників як спосіб механізації збирання та подальшої фрагментації робочої сили для підвищення продуктивності праці, пропонуючи індивідуальні деталі оплати, заохочення до співпраці або звільнення з посади за порушення дисципліни. <...> Це був період, коли технологія застосовувалася для перетворення праці у товар, а робітників – у взаємозамінні частини» [9, с. 20]. Слід пам'ятати, що задіяння принципів наукового менеджменту на потужних американських підприємствах спровокувало акції непокори робітників.

Прикладна, а згодом філософська платформа просто не накопичила необхідного теоретико-

методологічного ресурсу для аналізу комунікаційних артефактів моделювання глобального всесвіту. У світовій науці поняття «соціальний інжиніринг» здебільшого постає влучною метафорою для позначення стрімких суспільних трансформацій та ефективних здебільшого тоталітарних технологій політичного менеджменту.

Слід звернути увагу на той факт, що увага до розробки методологічної основи соціального інжинірингу переважає в країнах авторитарного типу, зокрема Російській Федерації, у якій протягом останніх двох десятиліть сформувалися наукові лабораторії соціальної інженерії.

У вітчизняній науці про соціальні комунікації головним аргументом задіяння методології соціальної інженерії, яка перебуває у стадії активного формування, є технологічність соціально-комунікаційного процесу, що передбачає етапи проектування й реалізації будь-якої інформаційної дії.

Так, В. Різун вважає технологічний підхід головним принципом соціальної інженерії, а соціальні комунікації – «видом соціальної (гуманітарної) інженерії, конструювання, побудови, організації соціальних процесів, суспільної взаємодії» [3, с. 8]. У логіці вченого закодований філософський зміст поняття «технологія» як розумної й органічної діяльності людини з метою розбудови й трансформації соціального світу.

Безумовно, етимологія слів «інженерія» (фр. *ingénierie* від лат. *ingenium* – здібність, здатність) і «технологія» (англ. *technology* від давньогр. *τέχνη* – вміння, ремесло, майстерність, *λόγος* – думка) споріднює сферу цілеспрямованої обробки й продукування будь-якої матерії й площину інтелектуальної діяльності, пов'язаної з проектуванням, конструюванням певних матеріальних об'єктів.

На нашу думку, лише філологічний підхід до розуміння базових категорій теоретико-методологічної платформи науки про соціальні комунікації суттєво спотворює процес наукового становлення двох різнорідних соціологічних студій (технологічного детермінізму як редукаціоністичного вчення про основоположну роль технологій у цивілізаційному розвитку та соціальної інженерії як науково-технологічної системи архітектури суспільних структур та їх ефективного реформування). Саме на такому аспекті соціального інжинірингу зосереджував увагу К. Поппер; подібне осмислення СІ демонструють і західноєвропейські вчені.

Методологічні пошуки аналізу соціальних комунікацій характерні не тільки для українського медіазнавства. Протягом останнього століття у світовій науці відбувається активне накопичення

теоретичного арсеналу студій комунікацій, які демонструють абсолютно різні підходи до тлумачення соціально-комунікаційних фактів.

Вважаємо технологічний підхід до проблем соціальної комунікації найбільш оптимальною методологічною платформою їх вивчення. До такої ж думки схиляється Л. Климанська, зауважуючи, що «безумовна перевага технологічного підходу полягає в тому, що він дає змогу не створювати щоразу нову програму дій, а багаторазово використовувати відпрацьовані стандарти, алгоритми для розв'язання завдань соціального управління в різних сферах» [1, с. 237].

Про теоретико-методологічні засади технологізації соціогуманітарного знання стверджує й група одеських вчених під керівництвом В. Подшивалкіної, які позиціонують свою концепцію так: «Сучасне соціогуманітарне знання все частіше призначено для соціогуманітарних практиків і технологів. Гуманітарій-практик є не просто зовнішнім контролером адекватності, істинності і ефективності, він – невід'ємний учасник пізнавальної та впроваджувальної діяльності» [4, с. 9].

Нині соціальні комунікації постають абсолютно «практичним», часто єдиним можливим інструментом впровадження суспільних реформ і соціального управління. Технологічний підхід певним чином узгоджує різноманітні розробки

вітчизняної соціології й комунікативістики у більш-менш струнку теорію інженерної природи соціальних комунікацій. Варто уточнити, що використання терміну «соціальна інженерія» стосовно впливу медіа на суспільні процеси є умовним і метафоричним.

Висновки і пропозиції. Дотепер гуманітарне розуміння понять «комунікаційні технології» / «комунікаційний інжиніринг» є предметом вітчизняної науки. Останнім часом потужні наукові школи науки про соціальні комунікації, соціології, політології, психології активно накопичують ті методологічні ресурси, які не тільки сприятимуть опису й поясненню суспільних процесів, а й будуть затребувані для раціонального конструювання й управління ними.

70-річна відсутність нормального діалогу з глобальною науковою спільнотою, перебування української науки в інформаційному вакуумі, ідеологічно тенденційне регулювання її суспільного статусу спричинили її методологічний регрес і знівельовали її практичну цінність.

Пропонуємо науковим школам соціальних комунікацій ретельно вивчити світову практику операціоналізації понять «соціальний інжиніринг», «комунікаційні технології», «комунікаційний інжиніринг» та переформатувати їх аналіз у річище міждисциплінарних студій.

Список літератури:

1. Климанська Л. Д. Соціально-комунікативні технології в політиці: таємниці політичної «кухні»: монографія. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. 332 с.
2. Різун В. Методологія виявлення і дослідження масово-комунікаційного впливу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Журналістика*. 2013. Вип. 20. С. 42–57.
3. Різун В. Соціальні комунікації як інженерне вчення, або Соціальні комунікації в системі соціального інжинірингу (соціальної інженерії). *Комунікація*. 2012. № 2. С. 8–19.
4. Соціальні технології: заради чого? яким чином? з яким результатом: монографія / за ред. В. І. Подшивалкіної. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова, 2015. 543 с.
5. Холод О. М. Комунікаційні технології: підручник. Київ: КиМУ, 2012. 261 с.
6. Холод О. Медіа й теорії соціальних комунікацій: монографія. Київ: Видавничий центр ПВНЗ «Інститут реклами», 2017. 409 с.
7. Холод О. М. Постулати соціального інжинірингу (або специфіка формування концепцій соціального інжинірингу, соціальних комунікацій і комунікаційних технологій у працях Г. Почепцова, В. Різуна й О. Холода). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2016. № 4. С. 28–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2016_4_7.
8. Phillips L. Epistemological (Im)possibilities and the Play of Power: Effects of the Fragmentation and Weak Institutionalization of Communication Studies in Europe. *International Journal of Communication*. 2016. Vol. 10. P. 689–705. DOI: <http://ijoc.org>.
9. Sussman G. *Communication, Technology and Politics in the Information Age*. London, New Delhi: SAGE Publications Inc, 1997. 336 p. URL: <https://books.google.com.ua/>.

**Bondarenko I. S. APPLIED COMMUNICATION TECHNOLOGIES
IN THE FOCUS OF SOCIAL ENGINEERING METHODOLOGY**

The article describes the main approaches to the interpretation of the concepts “applied communication technologies”, “social engineering”. The author resorted to a comparative study of methodological systems of analysis of social communications and communication technologies in world and domestic science. In the course of the research, attempts were made to artificially transfer the engineering thesaurus by scientists to the terminological field of socio-humanities.

The author offers a critical look at the use of the concept of “social engineering” in the science of social communications. Referring to the historiography of this issue, the author outlines several interpretive systems of constructs “applied communication technologies”, “social engineering” and concludes that the common denominator of engineering and social sciences is technology as an optimal, tested by millennial experience, social algorithms.

The researcher argues that currently Ukrainian scientists in the field of social sciences and humanities are trying to find modernized scenarios for methodological processing of social facts, sometimes proposing controversial projects in terms of disciplinary harmony and correctness.

At the same time, the author believes that the transfer of the science of social communications in the field of social engineering (in its exact historical meaning) is a problematic step, because this application platform does not have the necessary methodological resources.

The expert proposes to use the term “technology” in the science of social communications in its established meaning – the study and intelligent transformation of the natural, engineered or conceptual world, which leads to the creation or improvement of socially significant / useful methods, tools or products. The construct “technology” means the applied use of scientific principles and its involvement and study in the science of social communications automatically translates it into the field of applied knowledge.

Key words: *social engineering, social communications, applied communication technologies, methodology, communication engineering.*